

VIVÉ

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD

AARHUS UNIVERSITET

Etniske minoritetsældre og selvudpegede hjælpere

Praksis og anbefalinger

Indhold

4

Selvudpeget hjælperordningen

8

Etniske minoritetsældre i Danmark

10

TEMA 1: Tid og ressourcer

14

TEMA 2: Ældrepleje i eget hjem

18

TEMA 3: Mad og måltider

22

TEMA 4: Køn, religion og omsorg

26

10 anbefalinger til en styrket ordning

Udgiver: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, 2021

Forfattere: Sara Lei Sparre, Mikkel Rytter og Abir M. Ismail, Aarhus Universitet, og Anika Liversage, VIVE

Redaktion: Michelle Mean Pedersen, VIVE

Design: www.heddabank.dk

Modelfoto: Shutterstock, Sally Liversage, Abir M. Ismail, Ole Bo Jensen/VIVE, Signe Fiig/VIVE

Tryk: Rosendahls a/s

Oplag: 400 eks.

ISBN: 978-87-7119-903-1

e-ISBN: 978-87-7119-898-0

Hæftet er blevet til på baggrund af forskningsprojektet AISHA – Ageing Immigrants and Self-Appointed Helper Arrangements, der er finansieret af VELUX FONDEN.

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

www.vive.dk

Forord

ANTALLET af ældre borgere med indvandrerbaggrund i Danmark vil stige markant i løbet af de kommende årtier. I dag er cirka 27.400 af borgerne fra ikkevestlige lande over 65 år. Det tal forventes at være cirka 59.000 i 2030 og 99.500 i år 2040.

Borgere med etnisk minoritetsbaggrund ældes ofte tidligere end den brede befolkning. Mange har levet et hårdt migrant- og arbejdsliv og født mange børn, og flere døjer med gig, demens eller sukkersyge. En del af disse ældre har derfor brug for hjælp og pleje i dagligdagen.

Samarbejdet med de minoritetsetniske ældre kan være en udfordring for den kommunale hjemmepleje. Mange af de ældre taler og forstår dårligt dansk og har særlige religiøse og kulturelle præferencer for pleje og omsorg. Derfor fravælger mange af dem den kommunale hjemmepleje og bliver i stedet plejet i eget hjem.

Nogle gør her brug af servicelovens § 94, der giver dem mulighed for at have en selvudpeget hjælper. Med denne ordning kan de ældre udpege et familied medlem, som kommunen ansætter til at udføre omsorgsopgaver for den ældre. Ordningen giver de ældre mulighed for at blive plejet af en person, der taler samme sprog, og som kender dem og deres præferencer godt.

Dette hæfte er udarbejdet med afsæt i forskningsprojektet AISHA – Ageing Immigrants and Self-Appointed Helper Arrangements (2017-2021). Hæftet giver indblik i, hvordan § 94-ordningen bliver anvendt i danske kommuner og blandt etniske minoritetsfamilier. Det giver desuden en bred viden om etniske minoritetsældre med plejebehov.

Det kommunale ældreområde er imidlertid under stadig forandring, og nylige principafgørelser i Ankestyrelsen har bl.a. forårsaget ændringer i retningslinjerne for § 94-ordningen. Det er dog forskelligt fra kommune til kommune, hvornår nye retningslinjer implementeres i praksis. Hæftet beskriver ordningen, som den blev forstået og praktiseret i perioden 2017-2019, og tematiserer nogle overordnede elementer ved ordningen.

Hæftet beskriver styrker og udfordringer ved ordningen inden for fire temaer: 1) tid og ressourcer, 2) ældrepleje i eget hjem, 3) mad og måltider samt 4) køn, religion og omsorg. Endelig indeholder hæftet 10 konkrete anbefalinger til, hvordan samarbejdet mellem etniske minoritetsældre, selvudpegede hjælpere og kommuner kan optimeres.

God læselyst!

AISHA-projektet

AISHA er finansieret af VELUX FONDENS HUMpraxis program. Projektet er et samarbejde mellem Aarhus Universitet, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd samt Ishøj Kommune og Aarhus Kommune. Desuden medvirker en lang række andre danske kommuner i projektet.

Projektet har to spor. Det undersøger, hvordan § 94-ordningen bliver anvendt i etniske minoritetsfamilier, og hvordan kommunerne administrerer ordningen. Projektet bygger på deltagerobservation, en lang række forskellige slags interview, en landsdækkende telefon-survey og analyser af registerdata. AISHA-projektet anskuer derved ordningen fra flere perspektiver i samarbejde med de aktører, der arbejder med § 94-ordningen. Læs mere om projektet på <https://projekter.au.dk/aisha/>.

Selvudpeget hjælperordningen

PÅ landsplan er der cirka 1.500 § 94-ordninger. Ordningen giver borgere med plejebehov mulighed for selv at udpege deres hjælper og bliver derfor også kaldt "selvudpeget hjælperordningen". Den selvudpegede hjælper vil typisk være et familiemedlem, som borgerens ægtefælle, datter eller svigerdatter. Familiemedlemmet bliver ansat af kommunen til at levere omsorgsydelser til borgeren.

Hovedparten af de borgere, der gør brug af ordningen, er etniske minoritetsældre, men også forældre til voksne børn med handicap gør hyppigt brug af ordningen. Dette hæfte beskæftiger sig dog udelukkende med § 94-ordningen blandt etniske minoritetsældre.

Ordningens tre parter

Serviceovens § 94-ordning involverer tre parter: kommunen, den selvudpegede hjælper og den

ældre borger. Den ældres familie (som hjælperen er en del af) er normalt også involveret.

Kommunen har en dobbeltrolle i § 94-ordninger. På den ene side er det kommunens ansvar at tilbyde den nødvendige hjælp og støtte til den ældre borger. På den anden side er kommunen arbejdsgiver for borgerens selvudpegede hjælper.

Kommunens visitatorer i ældresektoeren vurderer og genvurderer løbende borgerens behov for støtte og pleje. Visitatorernes vurdering afgør, i hvilket omfang kommunen bevilliger hjælp og service til den ældre borger.

Visitatorerne eller hjemmeplejelederne har desuden arbejdsgiveransvar for de selvudpegede hjælpere. De vurderer, om den valgte person er egnet til at varetage opgaven, og oplyser personen om arbejdsopgaver, rettigheder og pligter for

ansættelsen. Kommunen har gennem ansættelsen ansvar for den selvudpegede hjælperes sikkerhed og arbejdsmiljø.

Den selvudpegede hjælper er ansat af kommunen til at levere de ydelser, som den ældre borger er visiteret til efter servicelovens § 83. Paragraffen foreskriver praktisk og personlig hjælp og pleje samt madservice til borgere med midlertidig eller varig nedsat funktionsevne.

Den selvudpegede hjælperes arbejdstid er udmålt af kommunen ud fra visitatorernes vurdering af den ældre borgers behov og kommunens serviceniveau. Hjælperne aflønnes som ufaglærte og har ret til løn under ferie men har ingen pensionsordning. Deres ansættelse ophører med kort varsel, hvis den ældre bliver indlagt eller dør.

Den selvudpegede hjælper har "tilbagemeldingspligt" til kommunen. Det vil sige, at hjælperen skal orientere kommunen, når der sker ændringer i den ældre borgers tilstand. Hjælperen skal desuden selv stå for at indberette egen ferie og sygdom.

De etniske minoritetsældre med en § 94-ordning er ganske forskellige. Der er forskel på, hvordan familien er kommet i gang med ordningen. For nogle er det sket gennem kontakt med hjemmeplejen eller visitationen. Andre har fået den anbefalet af andre brugere af ordningen. I en stor del af familierne er det dog det kommunale jobcenter, der har foreslået et familiemedlem på fx kontanthjælp at blive selvudpeget hjælper for den ældre. I mange tilfælde varetog familiemedlemmet allerede en række omsorgsopgaver for den ældre, og ordningen gav derfor mening for alle parter. Det er også meget forskelligt, hvor svækkede de etniske minoritetsældre er.

I næsten alle familier er det et kvindeligt familiemedlem, der er ansat som selvudpeget hjælper. Det er dog forskelligt, hvilket kvindeligt familiemedlem der er udpeget som hjælper, og hvor meget hjælp og støtte hjælperen kan trække på fra den øvrige familie.

Alt dette har betydning for, hvilke styrker og svagheder ordningen bærer med sig, både for kommunen, den selvudpegede hjælper, den ældre selv og dennes familie.

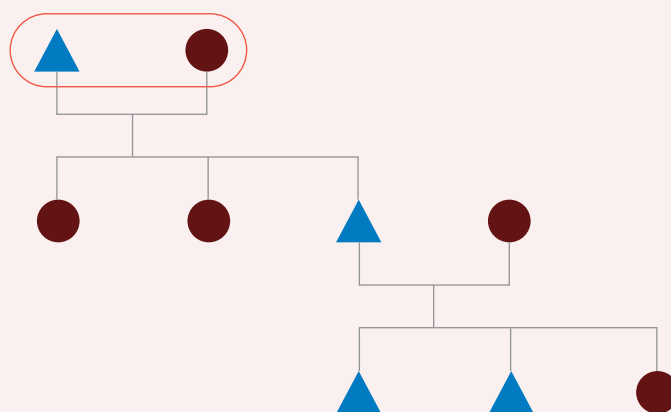
Serviceovens § 94

"En person, som er berettiget til hjælp eller støtte efter § 83 kan vælge selv at udpege en person til at udføre opgaverne. Den udpegede person skal godkendes af kommunalbestyrelsen, som herefter skal indgå kontrakt med den pågældende om omfang og indhold af opgaverne, om leverancesikkerhed, jf. § 90 og om betaling mv." (§ 94 i serviceloven, 2019)

Fire omsorgsarrangementer i etniske minoritetsfamilier

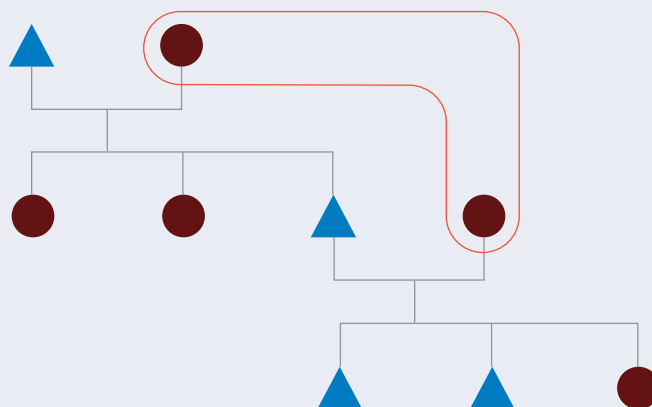
Den ressourcestærke og selvstændige ægtefælle

Anahita er 63 år. Hun kom til Danmark i 1989 som flygtning fra Mellemøsten sammen med sin 13 år ældre mand, Reza, og deres tre børn. Anahita har siden 2016 været ansat 5,5 timer om ugen som selvudpeget hjælper for Reza, som er blind. Ansættelsen betyder, at hun er gået ned i tid i jobbet som hospitalssygeplejerske. Hun arbejder nu 24-timers vagter i weekenden, så hun kan være hos sin mand i hverdagene. Parret har ikke et stort netværk at trække på.

Den familiesammenførte svigerdatter med ansvar for mange

Damla er 35 år. Hun kom til Danmark fra Tyrkiet i 2007, hvor hun blev familiesammenført med sin mand. Hun er ansat som selvudpeget hjælper 9,5 timer om ugen for sin 66-årige svigermor, Sevgi. Svigermoren lider af astma, diabetes og forhøjet kolesterol og blodtryk. Ud over Damla og Sevgi bor også Damlas svigerfar, Damlas sygemeldte mand samt Damlas tre mindre børn i lejligheden.

● Kvinde

▲ Mand

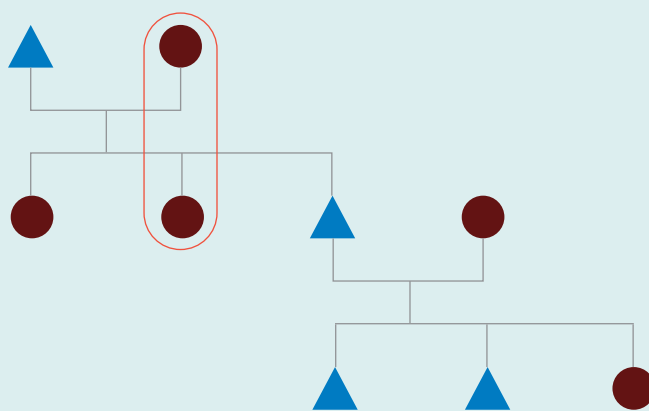
□ Søskende

□ Ægteskab

| Generation

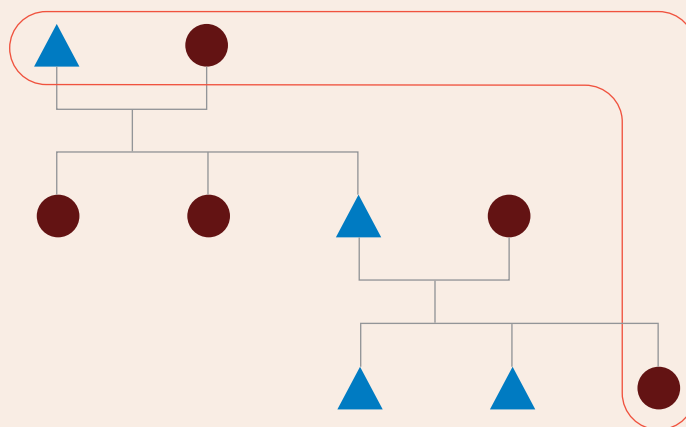
Den fraskilte datter som omsorgsgiveren i en stor familie

Elham er 60 år. I 1972 kom hun til Danmark som flygtning fra Mellemøsten sammen med sin mor og syv søskende. De fulgte den nu afdøde far, der ankom syv år tidligere. Elham er i dag fraskilt og selvudpeget hjælper for sin 84-årige mor, Rana, som er mentalt svækket, og lider af gigt, diabetes og forhøjet blodtryk. Elham er ansat 9 timer om ugen og hjælper sin mor med at spise, gå på toilettet og vaske sig. Derudover holder hun moren med selskab. Rana har mange andre børn og børnebørn, som på forskellig vis bidrager til at løse opgaverne.

Den midlertidige hjælp fra barnebarnet

28-årige Mai er studerende og er født og opvokset i Danmark. Hun er ansat som selvudpeget hjælper 7 timer om ugen for sine bedsteforældre, som er indvandrere fra Sydøstasien. Bedsteforældrene har problemer med henholdsvis demens og dårligt syn. Mai hjælper dem primært med praktiske opgaver som indkøb, madlavning og rengøring. Hun kan imidlertid ikke fortsætte som hjælper, når hun om kort tid er færdig med sit studie. Herefter skal familien finde en ny løsning.

Etniske minoritetsældre i Danmark

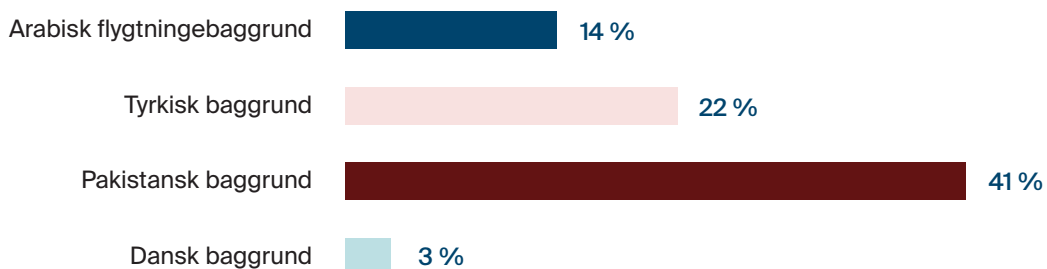
ANTALLET af etniske minoritetsældre i Danmark er i disse år stødt stigende. Det skyldes især den store tilstrømning af unge mænd fra Tyrkiet, Pakistan og Marokko, der kom til landet som arbejdsmigranter under den økonomiske højkonjunktur omkring 1970. Mange af mændene bosatte sig permanent i Danmark og blev siden familiesammenført med deres hustruer og børn. I dag, ca. 50 år senere, har mange af disse mænd og deres hustruer nået en alder, hvor de i stigende grad har brug for hjælp og pleje i hverdagen. Også personer, der i slutningen af 70'erne og 80'erne flygtede fra fx Vietnam og Iran, og i 90'erne og 00'erne fra Libanon, Irak og Somalia vil i de kommende år nå pensionsalderen.

Etniske minoritetsældre udgør en voksende andel af befolkningen

Etniske minoritetsældre udgør stadig en forholdsvis lille andel af den samlede danske befolkning. Kun 5 procent af ældre borgere i begyndelsen af 70-årsalderen er født uden for Danmark. Og over halvdelen af disse er fra et vestligt land. Dette billede vil dog ændre sig de kommende år. Blandt de 60-årige har cirka 10 procent etnisk minoritetsbaggrund, og langt hovedparten kommer oprindeligt fra ikke-vestlige lande.

Dette hæfte handler primært om etniske minoritetsældre over 65 år. De ældre er arbejdsmigranter fra Tyrkiet og Pakistan samt flygtninge fra de fire arabiske lande, Irak, Libanon, Syrien og Jordan. Det drejer sig aktuelt om cirka 7.750 personer.

Andelen af ældre i alderen 65-74 år, der bor i udvidede familier (sammen med voksne børn)

Fire temaer

Hæftets følgende sider berører fire temaer, der på hver sin måde belyser § 94-ordningen. Hvert tema indeholder en case-beskrivelse, udvalgte citater og en liste over styrker og svagheder ved ordningen inden for netop dette tema. De fire temaer er:

1. Tid og ressourcer
2. Ældrepleje i eget hjem
3. Mad og måltider
4. Køn, religion og omsorg

Særlige kendetegn ved etniske minoritetsældre

Gruppen af plejekrævende ældre i alderen 65-74 år med etnisk minoritetsbaggrund skiller sig ud fra majoritetsbefolkningen. Overordnet har gruppen af minoritetsældre følgende kendetegn:

- Hovedparten af ældre fra Tyrkiet og Pakistan har boet mere end 36 år i Danmark. Omkring halvdelen med arabisk flygtningebaggrund har boet i landet mindre end 25 år.
- Mellem 10 og 26 procent af de etniske minoritetsældre er fattige. Det vil sige, de tjener mindre end halvdelen af medianindkomsten. Det gælder for omkring 1 procent af etniske danskere.
- De minoritetsetniske kvinder er økonomisk dårligere stillet end de minoritetsetniske mænd. Det skyldes begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet, kortere opholdstid og længere levetid.
- De etniske minoritetsældre bor i gennemsnit på 41-49 kvadratmeter pr. person. Etnisk danske ældre bor i gennemsnit på 75 kvadratmeter pr. person.
- Minoritetsældre bor langt oftere sammen med deres børn end etnisk danske ældre.

TEMA 1

Tid og ressourcer

TID er en knap ressource på ældreområdet. I den kommunale ældrepleje er tid derfor et centralt styrings- og arbejdsredskab til at sikre, at alle ældre borgere har lige adgang til hjælp og pleje. I servicelovens § 83 er ydelser til ældre med funktionsnedsættelse inddelt i tre kategorier: 1) personlig hjælp og pleje, 2) hjælp eller støtte til nødvendige praktiske opgaver i hjemmet og 3) madservice.

Kommunens visitatorer er ansat til at vurdere de ældre borgeres behov for hjælp. Med afsæt i denne vurdering tildeler en visitator den selvudpegede hjælper tid til konkrete ydelser, der svarer til kommunens serviceniveau. Dette kaldes en tidsudmåling. Tidsudmålingen skal også tage højde for borgerens potentiale for rehabilitering. Tiden opgøres ud fra tanken om, at hjælperen ligesom andet omsorgspersonale i perioder holder fri og ferie.

Balancen mellem fritid og arbejde

Hjælperens ansættelseskontrakt er fra kommunens side inddelt i arbejdstid og fritid. I praksis er hjælperens arbejdstid imidlertid ofte præget af, hvordan hjælperens arbejde passer med den ældres og familiens hverdagsrytme. Det er derfor ikke altid ligetil for hjælperen at holde fri eller tage på ferie. Ansvar og omsorgsopgaverne for det ældre familiemedlem forsvinder ikke, når hjælperen har fri. Og der er ikke en kollega til at varetage opgaverne, mens den selvudpegede hjælper er fraværende.

Strid om tid

De forskellige tilgange til tid og hjælperens svære balance mellem arbejde og fritid gør, at tidsudmålingen ofte bliver et stridspunkt. Hjælperne og deres familier anfægter og udfordrer kommunernes udmåling af tid til plejeopgaverne. Mange hjælpere oplever, at de udfører langt flere opgaver, end de får løn for. De oplever også at bruge meget mere tid på omsorg og pleje end beregnet.

Den måde at være ansat på kan jo også diskuteres. Det er jo et enormt svært ansættelsesforhold. Så det prøver vi egentlig også at sige. Hvis man bliver ansat til at udføre et bad, nu siger vi, det bliver 30 minutter hver morgen, og så skal du lave morgenmad, frokost og aftensmad, det vil sige, du får måske et kvarter om morgenen, et kvarter midt på dagen, og et kvarter til aften. Det blokerer jo for, at man kan have et andet liv ved siden af. Så det er enormt dårlige arbejdsvilkår.

Marianne, visitator

Familien leverer jo hjælpen, om man så må sige, altså de leverer jo meget mere end det, som vi betaler for. De fleste af dem i hvert fald.

Sanne, visitator

Når fritid og arbejde smelter sammen

39-årige Shirin er ansat som selvudpeget hjælper for sin 78-årige mor, Minal, som hun bor med. De er flygtninge fra Mellemøsten. På grund af en hjerneblødning i 2012 er Minal delvist lammet og har mistet sit sprog. En sagsbehandler foreslog Shirin, der dengang var studerende, at blive selvudpeget hjælper for sin mor. Det virkede som en brugbar løsning, så Shirin afbrød sit studie og blev ansat som hjælper. Siden er Minal's tilstand kun blevet forværret. Minal er sengeliggende og har brug for hjælp til alle aspekter af hverdagslivet. Hvis ikke Shirin havde påtaget sig plejeansvaret, ville Minal højst sandsynligt være blevet visiteret til en plejehjemsplads. Imidlertid følger Shirin sin mors ønske om ikke at bo blandt fremmede, som hun ikke kan kommunikere med.

Minal's behov for hjælp og støtte er udmålt til 21 timer om ugen. Fordelt på cirka 3 timer dagligt er

Shirins dage og uger således inddelt i mange små tidsrum af 3-40 minutters varighed. Tiden bruger hun på specifikke opgaver som fx badning, madning, bleskift og rengøring. Og så hjælper Shirin dagligt sin mor med at komme fra sengen til kørestolen og tilbage igen.

Kommunens tidsudregninger giver dog ikke meget mening for Shirin. Hun forlader sjældent sin mor. Hvis hun fx skal i supermarkedet eller selv har en lægeaftale, sørger hun for, at hendes søster eller bror kan være hos Minal. Selvom de to søskende ifølge Shirin har svært ved at forstå moren, som nu kun kan mumle, hjælper de Minal, hvis Shirin ikke er der. Dette er imidlertid i strid med den kontrakt, Shirin har underskrevet med kommunen. Kun personer, der er ansat og godkendt af kommunen, må udføre de opgaver, som Shirin modtager betaling for.

- De ældre bliver passet af personer, som de kender og er trygge ved.
- Kommunen får løst en svær omsorgsopgave billigt.
- Ofte får den ældre borger langt mere hjælp og opmærksomhed fra en selvudpeget hjælper end fra en kommunal hjemmehjælper.
- Ordningen er god for ældre, som ikke taler eller forstår dansk, da de kan blive passet af en hjælper, som taler deres sprog.
- Hjælperens løn giver økonomisk mulighed for at yde omsorg for og tilbringe tid med et nært familiemedlem.

- Ordningen er svær for kommunens visitatorer at forklare og følge op på over for borgere og pårørende med begrænsede danskfærdigheder. Visitation og revisitation kræver i mange tilfælde tolkebistand.
- Hjælperen er ofte dårligt informeret om ordningens betingelser. De ved ikke, hvor de skal ringe hen for at melde sygdom eller ferie.
- Det er svært for hjælperen at sondre mellem, hvornår en opgave varetages som kommunalansat og som familiemedlem.
- Mange hjælpere er forpligtede til at levere hjælp hele døgnet. Det kan være svært at forene med anden beskæftigelse og privatlivet.
- Der er blandt hjælperne ofte meget lidt fokus på at gøre den ældre mere selvhjulpen. Det kan skyldes manglende faglig støtte, andre forventninger til ældreomsorg, og at hjælperen ved at gøre den ældre mere selvhjulpen risikerer at miste løntid.
- De selvudpegede hjælpere er ikke fagligt organiserede. De kan blive opsagt med en dags varsel og har ingen pensionsordning.

Ældrepleje i eget hjem

MANGE familier har tidligere forsøgt at inddrage den kommunale hjemmepleje. Det har dog skabt problemer på grund af for store sprogbarrierer, eller fordi den ældre ikke vil acceptere "en fremmed" i sit hjem. Nogle familier har også oplevet, at modstridende forventninger til omsorgsydelserne resulterede i dårlige oplevelser. Både for den ældre og de pårørende. Derfor har familierne valgt en § 94-ordning med et familiemedlem som selvudpeget hjælper.

Ældrepleje via en selvudpeget hjælper er en speciel konstruktion. Hjælperen er ansat til at yde omsorg for et familiemedlem. For hjælperen betyder dette ofte, at hun eller han bor og arbejder samme sted. Det skaber ro og tryghed for den ældre men kan samtidig skabe udfordringer for den selvudpegede hjælper og den kommunale arbejdsgiver.

Helle, visitator

Man kan sige, at idet vi ikke har vores folk i hjemmet, så kan vi jo heller ikke være sikre på at få observeret de ting, der kan være vigtige, fx en blærebetændelse eller en begyndende lungebetændelse eller noget. Men jeg tror da bestemt, at de pårørende ville reagere.

Det er jo også lidt grotesk at tænke sig, at man bare bliver ansat, og så har man ikke kontakt med nogen. Det er en absurd form for ansættelse ik'? At der ikke er nogen som helst, der ser dig. Du bliver ikke set. Du er bare derude et eller andet sted og gør noget, som der er nogen, der har aftalt med dig, som heller ikke ser dig.

Annette, visitator

De er meget isolerede. Det er nogle svære opgaver, de har ingen uddannelse og ingen at tale med det om. Vi plejer at sige, at SOSU-personalet er dem, som med lidt uddannelse udfører det sværeste arbejde. Men de selvudpegede hjælpere har slet ingen uddannelse, og de skal stå for sondemad, lifte, udadreagerende borgere og meget mere.

Margrethe, visitator

En mor flytter ind

Dansk-pakistanske Bushra er 46 år. Hun har sagt sit pædagogjob op og er nu ansat 31 timer om ugen som selvudpeget hjælper for sin 77-årige mor, Nimra. Nimra er hårdt ramt af demens. Hun har brug for hjælp og pleje døgnet rundt til toiletbesøg, bleskift, bad, spisning og til at komme rundt i hjemmet.

For at aflaste sin far har Bushra flyttet moren hjem til sig selv. Bushra og hendes mand har fem børn i alderen 5 til 25 år. Den ældste søn sover nu hos sin morfar, der, efter at Nimra er blevet flyttet, er meget alene. Ud over at passe sin mor står Bushra

for rengøring, tøjvask og madlavning. Både i sit eget hjem og hos sin far. Alt det, imens hun tager sig af sine børn.

Alligevel var Bushra ikke tvivl, da hun i sin tid stod over for valget mellem at sende sin mor på plejehjem eller passe hende selv. Men det har sin pris at yde ældrepleje for sin mor i hjemmet. Bushra har sjældent tid sammen med sin mand, sine børn eller for sig selv. Hun forklarer, at hun ikke har holdt ferie siden 2015.

- Den ældre forbliver efter eget ønske i velkendte omgivelser og undgår at flytte på plejehjem, hvor de har svært ved at kommunikere med personalet.
- Omsorgsopgaven er ofte kun mulig for hjælperen, fordi arbejdet foregår i hjemmet.
- Hjælperen kan i nogle tilfælde blive aflastet af andre familiemedlemmer.

- Kommunen følger kun op en gang årligt og har derfor begrænset viden om omsorgsarbejdet i hjemmet. Visitatorer og hjemmeplejeledere kan derfor være bekymrede for, om hjælperen ser og reagerer, hvis den ældre pludselig bliver dårligere.
- Den ældre kan risikere at blive isoleret i hjemmet.
- Den ældre ved ikke, hvem de skal henvende sig til i den kommunale ældresektor. Deres kontakt til kommunen er sprogligt udfordret og foregår primært gennem den selvudpegede hjælper.
- Hjælperen har sjældent en sundhedsfaglig uddannelse og har derfor ikke altid kvalifikationer til at varetage plejeopgaverne korrekt.
- Hjælperen har meget lidt kontakt med sin arbejdsgiver og sparrer derfor sjældent om udførelsen af plejeopgaverne.
- Hjælperen er i risiko for fysisk nedslidning og arbejdsskader på grund af dårlige arbejdsstillinger og ikke-optimale fysiske rammer i hjemmet.
- Hvis hjælperen aflastes af andre familiemedlemmer, strider dette mod ansættelseskontrakten.

Mad og måltider

MAD er en essentiel energikilde for alle mennesker, og måltider er en fast del af hverdagen. Vi bruger, uanset køn, alder og helbred, mad til at udtrykke vores identitet og bevare struktur og værdighed i vores liv.

Derfor spiller mad og måltider en helt central rolle i ældreomsorgen. Det er vigtigt, at ældre spiser nok og rigtigt for at sikre deres velbefindende. Det gælder naturligvis også for etniske minoritetsældre med en selvudpeget hjælper.

I den kommunale visitation optræder mad som ét blandt flere elementer i det samlede servicetilbud og således som et *middel* til at yde den ældre borger omsorg.

Mad er en standardydelse i kommunernes tilbud til ældre og inddeles her i forskellige elementer, hvortil der udmåles tid til udførelsen. Det kan være indkøb, tilberedning, anretning, indtagelse og udsondring.

Ønsker hjemmelavet og velkendt mad

Ældre, der har en selvudpeget hjælper-ordning, kan købe en kommunal madordning. Vælger de det, står en privat leverandør gennem kommunen både for indkøb og tilberedning af maden.

Ingen af de ældre i vores studie gør dog brug af det kommunale madtilbud. Deres fravalg har

forskellige årsager. De ældre ønsker hjemmelavet mad, enten lavet af dem selv eller deres hjælper. Og så ønsker de ikke de klassiske danske retter, som de kommunale madordninger tit består af. De danske retter falder ofte ikke i de ældres smag og lever ofte ikke op til religiøse forskrifter for, hvad man må spise som praktiserende muslim. Nogle kommuner har særlige ordninger med retter tilberedt efter islamiske forskrifter, men dem har familierne ofte ikke tillid til.

Som familiemedlem betragter den selvudpegede hjælper mad og måltider som et *mål* i sig selv. Det er vigtigt for hjælperen, at måltiderne for den ældre skaber genkendelighed, omsorg og samhørighed.

Mange af de ældre er fysisk svage og demente. Det betyder, de ofte har lille eller ingen appetit, og at hjælperne må kæmpe for at få dem til at spise. Hjælperne skal i deres madlavning også tage højde for sygdomme som fordøjelsesproblemer eller diabetes, så de ikke forværres.

Måltider er med andre ord et konfliktfyldt emne i de etniske minoritetsældres brug af § 94-ordningen. Mad bliver her et eksempel på, at den selvudpegede hjælperes arbejde skal leve op til flere ting på samme tid. Arbejdet skal både imødekomme den ældres og familiens traditioner og ønsker samt kommunens logik og beregning af arbejdstid.

Svigmors livretter

Sawsan er 60 år og selvudpeget hjælper for sin 89-årige svigermor, Um Hussain, der er dement og fysisk svækket. De er begge fra Syrien, hvor hele familien flygtede fra i 2015 og fik asyl i Danmark.

Sawsans omsorg for Um Hussain er mere tidskrævende end de knap 14 timer ugentligt, hun er ansat til. For Sawsan er madlavning til familien grundlæggende for deres samvær og en måde at drage omsorg på. Og mad er ikke bare mad. Den skal være veltilberedt, smage godt og se appetitlig ud.

Sawsan bruger især meget tid på at lave mad til sin svigermor og hjælpe hende med at spise. Um Hussain dør med diarré og har grundet sin demens en stor appetit, der gør, at Sawsan skal være opmærksom på madens energiindhold. Samtidig forsøger hun at lave syriske retter, som ligner og smager som dem, hendes svigermor kender.

Før hun [Um Hussain] blev dårligere, kunne jeg bare lave mad uden at tænke så meget på, om det er godt for hendes helbred eller ej. Forstå mig ret, det har altid været god mad, men fordi hun er så dårlig, må jeg undgå alle de råvarer, som kan give hende dårlig mave. Desuden skal jeg tænke på fedt, salt og sukkerindhold og mange andre ting. Hendes mad kan godt være lidt fad, så det er ikke noget, som Hussain og jeg har lyst til at spise, men jeg gør det for hendes skyld, så hun ikke bliver dårlig af det, for det går kun ud over mig.

Sawsan, selvudpeget hjælper, 60 år

Jamen, jeg føler mig også fuldstændig åndsvag, når jeg sidder der og siger: 'Du kan ikke få tid til indkøb – vi [kommunen] har indkøbsordninger'. Men kender man vores ordninger, så ved man, at det jo ikke er halal! [...] Det er jo overhovedet ikke noget [...] Dybest set føler jeg, at jeg nærmest tager pis på dem [ældre muslimske borgere], fordi jeg kommer med min palet, som jeg ved, de ikke kan bruge overhovedet.

Bente, visitator

- Den ældre får velkendt mad. Det skaber både tryghed og glæde.
- Den selvudpegede hjælper får mulighed for at drage omsorg og vise kærlighed gennem sin madlavning og under de fælles måltider.
- Måltiderne kan være en måde for den selvudpegede hjælper at holde fast i en rytme i hverdagen.

- Det kan være et stort ekstraarbejde for hjælperen at stå for madlavningen til den ældre, hvis mad ofte adskiller sig fra resten af familiens.
- Der kan være uenighed i familien om, hvad der er den bedste mad for den ældre, hvilket kan medføre pludselige ændringer i kosten, som påvirker den ældres sundhedstilstand.
- Der er ofte meget lidt fokus på at gøre den ældre mere selvhjulpen under madlavning og måltider.
- Mange kommunale madordninger har ikke halal-produkter som en mulighed. Og familierne har ofte ikke tiltro til de madordninger, der har.

Jeg grinede højt, da hende fra kommunen sagde, at mad ikke behøvede meget tid. De tilbød faktisk at udbringe dansk mad til min svigermor. Men selvfølgelig takkede vi nej.

Sawsan, selvudpeget hjælper, 60 år

Køn, religion og omsorg

Danmark er det overvejende kvinder, der plejer og drager omsorg for ældre familiemedlemmer. Dette gælder både i etniske minoritetsfamilier og etnisk danske familier.

Det er der flere årsager til. En af dem er den dominerende forestilling om, at kvinder er mere omsorgsfulde end mænd. En anden er, at mange kvinder oplever omsorgsarbejdet som meningsfuldt og tilfredsstillende.

Og så spiller religion en rolle. Næsten alle familier i vores studie har muslimsk baggrund, og mange af dem er praktiserende muslimer. Det vil blandt andet sige, at de bestræber sig på at udføre de daglige bønner, bære hovedbeklædning og spise halal-klassificeret mad.

Andre familier går ikke så meget op i religion. Alligevel spiller religion og traditioner en rolle i deres opfattelse af, hvordan man plejer og hjælper ældre familiemedlemmer. Uanset i hvilket omfang religiøse handlinger fylder i hverdagen, er religion ofte en af årsagerne til, at familien har valgt, at den ældre skal passes i hjemmet.

Omsorgsfulde kvinder

I alle familier organiserer og forhandler medlemmer, hvem der skal varetage hvilke opgaver. Gennem omsorgsarbejdet kan hvert enkelt familiemedlem blive set som en god søn, datter eller svigerdatter samt en god muslim og et godt menneske.

En del af de etniske minoritetskvinder anser pleje og omsorg for ældre familiemedlemmer som en evne og et privilegium, der er forbeholdt dem som kvinder.

De kommunale visitatorer udviser ofte stor forståelse for familiernes udfordringer i hverdagen. Der er imidlertid en tendens til, at de kommer til at betone forskellene mellem muslimske minoritetsfamilier og etnisk danske familier.

Selvom visitatorerne har forståelse for familiernes valg, har de ofte ikke bredere indsigt i eller interesse for, hvilke religiøse forestillinger der ligger til grund for dem. Både familier og visitatorer benytter i studiets interview udtryk som "det er vores kultur", eller "sådan er det i islam". Konsekvensen kan være, at de etniske minoritetsfamilier i udgangspunktet bliver behandlet anderledes end majoritetsfamilier.

Amnes familie udviser *sabr*

Amne er 89 år og har fremskreden cancer. Hun lider også af diabetes og forhøjet blodtryk. Amne har i alt ni voksne børn med sin afdøde mand. Fire af dem bor i Danmark. Familien kom til Danmark som palæstinensiske flygtninge fra borgerkrigen i Libanon i 90'erne.

Faten på 54 år er den eneste datter blandt Amnes børn i Danmark. Hun er ansat som Amnes selvudpegede hjælper. Faten er gift og har selv fem voksne børn i alderen 22 til 31 år. Inden hun blev hjælper for sin mor, var hun jobsøgende. Men da sagsbehandleren i jobcentret hørte om hendes mors situation, foreslog hun Faten at blive selvudpeget hjælper. I dag er hun ansat 13 timer om ugen.

Fatens faste opgaver er rengøring, vasketøj og at hjælpe Amne i bad to gange om ugen. Hver fjerde uge overnatter Faten hos sin mor. De resterende uger om året er fordelt mellem hendes tre brødre og deres ægtefæller. Nogle gange varetager brødrene de fleste opgaver. Andre gange står deres hustruer eller døtre for det meste. Familien hjælper i deres respektive uger Amne med madlavning, toiletbesøg og at komme rundt i hjemmet.

Amne er imidlertid ikke nem at stille tilfreds, og hun kritiserer ofte svigerdøtrenes måde at holde hus og lave mad. Hendes ene søn mener dog, at det er familiens opgave at udvise *sabr*, der dækker over udholdenhed, overbærenhed og tålmodighed. Det er en evne fra gud til at overkomme svære omstændigheder i livet.

- Den ældre bliver plejet og hjulpet af en person, som kender de religiøse praksisser, ideer og forskrifter, som den ældre lever efter.
- Den selvudpegede hjælper har mulighed for at efterleve idealet om at være et godt familiemedlem og en god muslim.

- Det kan være svært for hjælperen, at omsorgsarbejdet er et job, som af den resterende familie bliver anset som en familieopgave.
- Kommunale visitatorer kan ofte ikke bevillige løntid til religiøse opgaver som eksempelvis særlig rituel vask og renselse i forbindelse med bøn.
- Det kan skabe splid i familien, når der er forskellige opfattelser af ret og pligt til omsorg: Mandlige familiemedlemmer kan føle sig ekskluderet, og yngre familiemedlemmer kan opleve uønskede forventninger til deres plejeansvar.
- Visitatorer kan have bestemte antagelser om, at særligt yngre muslimske kvinder ikke selv har valgt at blive hjælpere for et ældre familiemedlem. Hermed risikerer de at forskelsbehandle etniske minoritetsældre og deres familier sammenlignet med etniske danske borgere.

Eksempel på ældreomsorg i Koranen

"Din Herre har bestemt, at I ikke må tjene andre end Ham og skal være gode mod jeres forældre. Hvis den ene eller begge når en høj alder under dit tag, må du ikke vrisse ad dem og skælde ud, men skal tale ærbødigt til dem. Sænk af barmhjertighed ydmyghedens vinge for dem og sig: *Herre, forbarm Dig over dem!*

Det er, som da de opdrog mig som lille!"

Sura 17: 23-25

Jane, visitator

Mange af dem bliver, tænker jeg, tvunget ud i det af familien – at 'det gør man bare'. Jeg har så sent som lige her tidligere på ugen afsluttet en § 94-sag, hvor jeg netop valgte at skrive et brev til den ældre borger, om at jeg faktisk ikke har mulighed for at ansætte hans datter. Heldigvis! Fordi hun ikke har mulighed for at levere den hjælp, han har brug for over døgnet.

Mor var sur på os [hendes børn], fordi vi lod fremmede udføre vores opgaver. Det er vores pligt at tage os af hende, det forstår jeg, og de [kommunale hjemmehjælpere] vil aldrig gøre det for hende, som vi gør. Hun skælder os ofte ud (griner), men du ved, i sidste ende er det jo vores pligt at bære over med hende.

Faten, selvudpeget hjælper, 54 år

Som omsorgsgivende kvinde gør jeg noget godt for mine nærmeste. Jeg plejer og kerer mig om dem, men det er ikke ensbetydende med, at jeg ofrer mig, da jeg jo til gengæld får en magt og anerkendelse. Jeg er uerstattelig for dem. Jeg ofrer mig jo ikke, fordi jeg jo gør noget godt for mig selv. Jeg plejer mig selv gennem de gode gerninger for at opnå efterlivet.

Um Rami, selvudpeget hjælper, 54 år

10 anbefalinger til en styrket ordning

FØLGENDE 10 punkter er konkrete anbefalinger til at styrke § 94-ordningen i kommunerne. Nogle af anbefalingerne kan kommunerne implementere uden store ekstraudgifter. Andre anbefalinger kræver, at der bliver afsat flere midler til området.

1. Opret en hjælpemiddelcentral

Skab en "central for hjælpemidler" i den lokale hjemmeplejeenhed. Her kan den selvudpegede hjælper både hente gummihandsker, bleer og sprit til sit arbejde og mødes uformelt med sin leder om sit arbejde og den ældres tilstand. Sådan kan kommunen forebygge, at der ikke går halve og hele år, uden hjælperen har kontakt med sin leder.

2. Afhold MUS-samtaler

Betragt og mød de selvudpegede hjælpere som alt andet personale i kommunen og hjemmeplejen og afhold årlige medarbejderudviklingssamtaler (MUS). Her får hjælperen mulighed for at drøfte sine arbejdsopgaver og balancen mellem arbejde og fritid med sin leder. En MUS er også en god mulighed for at drøfte, hvilke andre arbejdsopgaver i kommunen, den selvudpegede hjælper evt. kan hjælpes videre til, når den ældre borger er gået bort.

3. Stil krav til hjælpemidlerne i hjemmet

Følg jævnligt op på, om den ældres hjem er udstyret med de nødvendige hjælpemidler som skridsikre underlag, hejs ved seng og høje toiletter. Det bør ikke være familierne selv, der vurderer og bestemmer, om de vil have foretaget disse ændringer i boligen. Ved en § 94-ordning bør kommunen kræve, at der bliver installeret de fornødne hjælpemidler i den ældres bolig. Sådan skaber kommunen også bedre vilkår for den selvudpegede hjælper.

4. Vær en synlig kontakt for hjælperen

Sørg for, at den selvudpegede hjælper altid har opdaterede oplysninger på sine kontaktpersoner i kommunen. Det gælder personer fra HR, visitationen, hjemmeplejen, sundhedsenheden og hospitalet. Og skriv dem gerne i et format, der kan hænges op på køleskab eller opslagstavle.

5. Tilbyd opkvalificeringskurser

Det er en god idé at afholde kurser, der kan opkvalificere den selvudpegede hjælper, fx i forflytningsteknik, førstehjælp, motion, kost, hygiejne eller liggesår. Kurserne bør være lønnede og obligatoriske samt resultere i et kursusbevis. På den måde sikres de ældre borgere bedre og mere professionel pleje, og det kan måske mindske risikoen for arbejdsskader hos hjælperne.

6. Skab kollegiale fælleskaber

Afhold kollegiale aktiviteter. Det kan være udflugter, månedlige personalemøder eller en årlig julefrokost, evt. sammen med den ældre borger. Selvudpegede hjælpere er en personalegruppe som alle andre, som kan have brug for at vende udfordringer i hverdagens arbejdsopgaver med ligestillede. Personaleaktiviteter vil også kunne give hjælperne et tilhørsforhold til kommunen.

7. Inviter på besøg i kommunalt dagcenter

Afsæt tid til, at ældre borgere og deres hjælpere kan komme på besøg i et kommunalt dag- eller aktivitetscenter. Besøgene giver mulighed for adspredelse, og den selvudpegede hjælper vil kunne få råd og vejledning til konkrete udfordringer i hverdagen af uddannet og erfarent personale. Hjemmeplejelederen vil desuden have mulighed for at møde og tale med hjælperne.

8. Gør det muligt at ansætte flere hjælpere

Giv mulighed for, at to personer kan være selvudpegede hjælpere for én ældre borger. De to hjælpere kan enten dele tiden, så begge har mulighed for at holde fri, have sygedage eller tage på ferie. Alternativt kan den ene person være primær hjælper, mens den anden blot er godkendt og inde i lønsystemet som vikar, hvis den primære hjælper er forhindret i at arbejde.

9. Genovervej tidsudmålingen

Giv lidt mere tid til arbejdsopgaverne. En selvudpeget hjælper vil ofte bruge mere tid på de enkelte omsorgsopgaver end uddannet social- og sundhedspersonale. Samtidig udfører de omsorgs- og plejeopgaver for borgere, der ville udgøre en betragtelig udgift for den kommunale hjemmepleje eller plejecentrene.

10. Skab et godt og attraktivt arbejdsmiljø

Gentænk de eksisterende arbejdsvilkår for selvudpegede hjælpere, så de bliver betragtet på lige fod med alle andre kommunalt ansatte. Den kommunale ældresektor er ikke kun forpligtet på at følge serviceloven og yde hjælp og pleje til ældre borgere. Kommunerne skal også skabe ordentlige arbejdsvilkår og et forsvarligt arbejdsmiljø for sine medarbejdere, herunder de selvudpegede hjælpere.

VIVE

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD

AARHUS UNIVERSITET

